

5.6 Соціальний розвиток дошкільника

В сучасній психології термін соціалізація означає процес засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків та відносин. В процесі соціалізації людина отримує переконання, суспільно схвалювальні норми поведінки необхідні їй для нормального життя в суспільстві. Як наслідок люди оволодівають нормами спільного проживання та праці, навчаються ефективно взаємодіяти один з одним.

Сучасні науковці експериментально доводять, що залучення дитини до соціального життя сприяє різнобічному розвитку особистості дошкільника. (Л. Венгер, О. Кононко, В. Петровський, Т. Поніманська, Л. Парамонова та інші). Як зазначає С. Козлова: «людина стає вищою розумною істотою тільки серед собі подібних. Соціальний досвід не пропадає, від покоління до покоління він зберігається, передається і робить кожне наступне покоління досвідченішим за попереднє» [160]. Кожний окремий індивід стає особистістю лише в процесі соціалізації, тобто, взаємодії з навколишнім світом. В усіх сучасних моделях соціалізації - виховання розглядається як один із важливих механізмів соціального розвитку індивіда.

Своє життя кожна особистість творить у конкретних соціальних умовах. Вихідною точкою життєтворення є суспільне становище особистості, її місце в системі соціальних відносин. Ця об'єктивна характеристика особистості дозволяє конкретизувати умови, в яких розгортається її життя, і той соціальний простір, у якому вона може реалізувати, втілити себе. Впродовж старшого дошкільного віку коло людей, з якими спілкується дитина, істотно розширюється. Предметом її уваги все більше стає світ соціальних взаємин дорослих людей, в який дитина намагається увійти. Головним для неї та її щоденного буття є дорослий, як носій суспільних функцій і вимог. Найважливіша потреба дитини – прагнення жити з людьми, які її оточують, спільним життям, вступати з ними у безпосередній контакт, постійно перетинатися з дорослим світом.

Особистість людини формується та розвивається в результаті впливу багатьох факторів: об'єктивних і суб'єктивних, природних і суспільних, внутрішніх та зовнішніх, незалежних та залежних від волі та свідомості людей, які діють стихійно, або згідно поставленої мети. При цьому сама людина не являє собою пасивну істоту, вона виступає як суб'єкт формування власної особистості, тобто становлення себе, як соціальної істоти, яке проходить у результаті взаємовпливу на неї оточуючого середовища та системи виховання. У середовищі людина соціалізується. З одного боку індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству і соціальним групам, до яких він належить, а з другого - активно входить у систему соціальних зв'язків, завдяки яким набуває соціального досвіду [162].

Соціальне становлення відбувається під стихійним або цілеспрямованим впливом величезної кількості відповідних суспільних структур та інститутів, виховна роль яких по-різному виявляється на вікових стадіях цього процесу. Важливим виховним фактором є найближче соціальне оточення, в якому проходить життя і діяльність людини, тобто середовищу у вузькому розумінні цього слова: сім'я, дитячий колектив, дорослі люди, з якими безпосередньо спілкуються діти.

Важливою умовою соціального розвитку дітей є спілкування з дорослими та ровесниками. В ознайомленні дітей із соціальною дійсністю дорослий виконує дві функції: перша – дорослий носій цінності і соціального досвіду; друга – дорослий організатор передачі соціального досвіду. Доросла людина – це посередник між дитиною і соціальним світом, який її оточує. Спілкування об'єднує дорослого і дитину, тому соціальний досвід передається легко і непримусово.

Поняття соціалізації стосується якостей, які людина отримує засвоюючи культуру людських стосунків, в процесі формування певних соціальних норм, ролей, функцій. Саме філософія виховання відповідає на питання ,якою повинна бути особистість, її ставлення до навколишнього світу ,інших людей , до самої себе. Ціннісна структура особистості є результатом процесів з одного боку,

засвоєння суспільних цінностей, моральних норм, правил, ролей, а з другого - становлення особистісного «Я», самосвідомості людини. На етапі дошкільного дитинства становлення особистості потребує врахування психолого-педагогічних передумов розвитку духовних орієнтирів в життєдіяльності дитини, об'єднання зусиль та напрямів діяльності педагогів системи освіти та батьків у створенні соціокультурного розвивального середовища дітей дошкільного віку.

В якості джерел соціалізації індивіда виступає передача культури через сімейні та інші соціальні інститути, перш за все, через систему виховання та освіти, а пізніше – через взаємний вплив людей в процесі спілкування та сумісної діяльності. Особливо цінним є досвід, пов'язаний з періодом раннього дитинства, з формуванням основних психічних функцій та елементарних форм суспільної поведінки.

До початку кожного вікового періоду складаються своєрідні, специфічні для даного віку, єдині та неповторні відносини між дитиною та навколишньою дійсністю. Ці відносини Л. Виготський назвав «соціальною ситуацією розвитку» [162, с.258-259].

Соціальна ситуація розвитку є вихідним моментом для всіх динамічних змін, які відбуваються в розвитку упродовж даного періоду. Вона визначає повністю ті форми, той шлях, йдучи по якому, дитина отримує все нові властивості особистості, черпаючи їх із соціальної дійсності, як з основного джерела розвитку, це шлях, на якому соціальне стає індивідуальним.

Соціальна ситуація розвитку, специфічна для кожного віку, визначає суворо закономірно увесь образ життя дитини, або його соціальне буття. З'ясувавши соціальну ситуацію розвитку, яка складається на початку певного віку, що визначається відносинами між дитиною та середовищем, ми визначаємо, як в житті дитини виникають та розвиваються новоутворення, властиві цьому віку. Новоутворення свідомої особистості дитини призводять до того, що змінюється сама особистість. Якщо спочатку дитина проходила шлях від соціального буття до зміненої структури особистості, то тепер – шлях

зворотного руху, від зміненої структури свідомості до перебудови її буття. Дитина, яка змінила будову особистості, це вже інша дитина, соціальне буття якої не може суттєво не відрізнятись від буття дитини більш раннього віку. Таким чином, соціальна ситуація розвитку є системою стосунків між дитиною певного віку та соціальною дійсністю. Розглядаючи реальні форми соціальної поведінки, Л. Виготський підкреслює, що характер виховання людини повністю визначається тим суспільним середовищем, у якому вона росте й розвивається. Але середовище не завжди впливає на неї безпосередньо й прямо, але й опосередковано, через свою ідеологію, яку вчений розуміє як соціальні подразники, які в процесі історичного розвитку закріпились як моральні правила, художні смаки, юридичні норми тощо [163]. Вирішальну закономірність у психічному житті і зовнішній поведінці дитини, як зазначав Л. Виготський, визначає спілкування з дорослим. Джерело психічного розвитку знаходиться не всередині дитини, а в її стосунках з дорослими. Саме вони є органічно необхідною умовою її людського розвитку. Дитина не може жити і розвиватись поза суспільством, вона споконвічно включена в суспільні відносини і чим молодша дитина, тим більш соціальною істотою вона є. Таке розуміння психічного розвитку висуває на перший план спілкування дитини з близькими дорослими в сім'ї. Сім'я таїть в собі великі можливості виховного впливу на дитину, є гарантом її соціалізації, формування ціннісних орієнтацій у ставленні до навколишнього світу, інших людей, до самої себе, особистісного росту.

Серце за Г. Сковородою - духовний центр людини, єдність її думок, почуттів і прагнень. Моральне виховання філософ убачав у формуванні в дітей таких чеснот як доброчесність, справедливість, доброзичливість, вдячність, стриманість, поміркованість, скромність, терплячість, мужність, працьовитість, а також милосердя та гуманізм. Джерелом усіх знань, зокрема моральних, мислитель вважав практику. Він радив педагогам якомога більше часу приділяти контактуванню дитини із соціальним середовищем, де по-перше, вона засвоює моральні правила, а по-друге, адаптується до його умов [164].

Розуміючи вищу місію особистості В. Сухомлинський говорив про духовно-моральні переконання зростаючої особистості, які мають стати відповідними звичками. За В. Сухомлинським вершиною ціннісної піраміди виступає мудрість особистості. На думку В. Сухомлинського, усі ми, педагоги та дорослі, відповідальні за долю дітей, а відповідно, за майбутнє всього народу, бо саме від життєвих цінностей та орієнтирів, закладених у дитинстві, залежить вся подальша життєдіяльність як окремої кожної особистості, так і країни в цілому.

Справжня спільнота формується лише там, де є досвідчений люблячий дітей педагог, де є культ Людини, Розуму, Щастя, Свободи, Сумління, Справедливості.

Як зазначає О. Кононко, формуванню в дошкільника відчуття благополуччя в соціальному довкіллі сприятиме збалансованість в його життєдіяльності трьох основних життєвих прагнень:

- до самореалізації;
- до саморозвитку;
- до самозбереження.

Збалансованість у життєдіяльності дошкільника потреби й здатності до самореалізації, саморозвитку та самозбереження є запорукою його повноцінного соціального буття, успішної діяльності, продуктивного життя, доброго самопочуття, оптимістичного світосприйняття [165].

В Державному стандарті дошкільної освіти, Базовому компоненті дошкільної освіти, визначені освітні напрями (зміст дошкільної освіти) та результати (компетентності дитини). В освітньому напрямі «Дитина в соціумі» визначено:

Соціально-громадянська компетентність: це здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини, готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення спільного життя.

Результат сформованості соціально-громадянської компетентності засвідчує ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав і прав інших, наявність

уявлень про прояви і способи міжособистісної взаємодії з членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінь дотримуватись цих правил в соціально-громадянському просторі, а також ціннісне ставлення та повагу до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур.

Емоційно-ціннісне ставлення: демонструє інтерес до загальнолюдських цінностей (здоров'я, сім'я, повага і любов до батьків, роду, держави, Батьківщини, дружба, мир, доброта тощо), громадянських цінностей (обов'язки перед іншими людьми, повага прав, честі та гідності інших людей), цінностей спілкування, діяльності. Проявляє особистісні якості (самостійність, відповідальність, працелюбність, лідерство, людяність, спостережливість, справедливість, ініціативність, активність, креативність та інші) у взаємодії з іншими людьми. Виявляє зацікавленість до спілкування із знайомими дорослими, однолітками, молодшими та старшими за себе дітьми; проявляє обачливість до незнайомих людей. Демонструє інтерес до національних культурних цінностей свого народу та інших культур. Виявляє зацікавленість культурою українського народу, його історичним минулим, мовою, звичаями, традиціями. Емоційно реагує на власну участь та участь інших у різних видах діяльності: вміє співпереживати та співчувати, оптимістично ставиться до труднощів та визначати шляхи їх подолання. Виявляє почуття власної гідності як представника українського народу та громадянина, демонструє дружнє та неупереджене ставлення до дітей з особливими освітніми потребами. Демонструє відповідальність за свої вчинки.

Сформованість знань: має уявлення про місце кожної людини в соціальному середовищі; уявлення про себе як члена громади, суспільства, уявлення про свою сім'ю, родину, рід, рідну домівку, заклад дошкільної освіти, Батьківщину. Знає і розповідає про державні та національні символи України, звичаї, традиції сім'ї та українського народу. Усвідомлює свою роль (у сім'ї, групі однолітків, місцевій громаді). Знає, що прізвище вказує на належність дитини до свого роду, родини, а ім'я - на її індивідуальність та неповторність, знає про традиції і звичаї попередніх поколінь. Усвідомлює необхідність дотримання соціальних норм

моралі й виявляє повагу до прав і свобод людини. Розуміє переваги розв'язання конфліктів, суперечок мирним шляхом. Демонструє відкритість до спілкування та взаємодії з представниками різних національностей і культур.

Навички: ідентифікує себе та діє відповідно до соціальної ролі: донька / син, брат / сестра, онука / онук, друг / подруга тощо; демонструє елементарні навички емоційної саморегуляції, виражає почуття за допомогою слів, міміки, жестів; пояснює причину своїх емоцій, усвідомлює те, що інші люди переживають різні емоційні стани, Їм буває радісно, боляче, образливо тощо. Звертається по допомогу до однолітків та знайомих та /або надає її, вміє отримувати задоволення від надання допомоги іншим. Дотримується соціальних правил та норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності; бере участь у визначенні та прийнятті правил співжиття в родині, групі закладу дошкільної освіти, колі друзів. Уміє порозумітися, домовитись з іншими в конфліктних ситуаціях, вживає у спілкуванні з дорослими й однолітками ввічливі слова. Пропонує ідеї для гри, долучається до різних видів діяльності, бере участь у прийнятті рішень щодо особистих питань та життя колективу. На рівні можливостей дошкільного віку визнає цінності демократії (готовність брати на себе відповідальність, вміння висловлювати власну думку та приймати думку іншого, вміння розв'язувати конфлікти шляхом діалогу, вміння слухати й спостерігати) [166].

Щоб стати соціально зрілою, компетентною дитині необхідно пройти довгий шлях, зрозуміти, чого від неї хочуть люди, які її оточують, оволодіти моральними нормами, ознайомитися з правилами співжиття з іншими людьми, дістати уявлення про межі прийнятної та соціально схвалюваної поведінки. Соціальна компетентність засвідчує зрілість дошкільника як соціальної особи.